УДК 343.915:343.85

Н. Я. Муринець
Інститут права і психології,
аспір.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ ДЛЯ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

© Муринець Н. Я., 2015

З'ясовано важливість та суть профілактики девіантної поведінки неповнолітнього, проаналізовано досвід попередніх поколінь, напрацювання зарубіжних країн, статистичні дані Департаменту інформаційно-аналітичного забепечення МВС України.

Ключові слова: неповнолітній, девіантна поведінка неповнолітнього, кримінальна міліція у справах дітей, профілактика, самовдосконалення, правопорушення, статистичні дані.

Н. Я. Муринец

ОБЕСПЕЧЕНИЕ УСЛОВИЙ ДЛЯ САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КАК ПРОФИЛАКТИКА ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Статья посвящена выяснению важности и сути профилактики девиантного поведения несовершеннолетнего, анализу опыта предыдущих поколений, наработок зарубежных стран, статистических данных Департамента информационно-аналитического обеспечения МВД Украины.

Ключевые слова: несовершеннолетний, девиантное поведение несовершеннолетнего, уголовная милиция по делам детей, профилактика, самосовершенствование, правонарушения, статистические данные.

N. Ja. Murynets

PROVIDING CONDITIONS FOR SELF-IMPROVEMENT AS PREVENTION OF DEVIANT BEHAVIOR OF JUVENILES

This article is devoted to the importance and merits of prevention of deviant behavior of a minor, the experience gained from previous generations of developments abroad, statistical information and analytical department providing MIA of Ukraine.

Key words: juvenile, juvenile deviant behavior, criminal police for children, preventive maintenance, improvement, crimes, statistycal data.

Постановка проблеми. Девіантні форми поведінки неповнолітніх в наш час не тільки стрімко поширюються, але й набувають особливих рис, незвичних і навіть загрозливих для суспільства. Проблема зростання кількості правопорушень серед неповнолітніх, характерними рисами яких є соціальна та емоційна незрілість, поява стійких аморальних поглядів, вимагає об'єднання зусиль педагогів, психологів, соціальних працівників, юристів та працівників різних державних і громадських інституцій з метою виявлення, усунення та запобігання виникненню

причин та умов, які призводять до протиправних дій. Тому одним із напрямів боротьби зі злочинністю взагалі та злочинністю неповнолітніх зокрема є профілактична діяльність, під якою розуміють діяльність державних органів і громадськості, що має системний характер як за комплексом заходів, так і за колом суб'єктів, які її здійснюють, спрямовану на недопущення виникнення, усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності, окремих її видів та конкретного злочину. Вона передбачає систему загальних і спеціальних заходів на різних рівнях соціальної організації: загальнодержавному, економічному, медико-санітарному, педагогічному, соціально-психологічному [1, с. 198–200].

Стан дослідження. Над проблемою працювали С. Голод, О. Чулкова, В. Лебеденко, Л. Герасименко, С. Денисов, Р. Бойченко, Л. Кропліс, Є. Шкардун та ін., які у своїх дослідженнях аналізували роль органів державної виконавчої влади, громадськості у виявленні та профілактиці девіантних проявів серед дітей, визначали пріоритетні напрями в роботі кримінальної міліції у справах дітей залежно від чинників, які сприяли поширенню девіантної поведінки серед дітей. Проте дітям сьогодення притаманна девіантна поведінка, що спонукає до нових досліджень, розроблення нових методів протидії цьому негативному для суспільства явищу.

З огляду на наведене вище, метою нашої статті є аналіз досвіду зарубіжних країн, визначення пріоритетних напрямів роботи правоохоронних органів України стосовно профілактики девіантної поведінки дитини.

Виклад основних положень. Проблему протиправної поведінки дітей протягом останніх років інтенсивно досліджували вітчизняні й зарубіжні вчені. Визначних успіхів у розроблення превентивних заходів та реалізації профілактики злочинності дітей досягла Італія. Зважаючи на те, що до одного із головних напрямів кримінальної політики Італії належить практика профілактики злочинності, там створено цілу систему превентивних заходів, яка і формує політику запобігання злочинності в країні [2, с. 493]. Відомий італійський учений-кримінолог М. Джемма запропонувала визначення профілактики як безпосередніх заходів із захисту потенційної жертви від злочинного посягання шляхом передбачення нападу, унеможливлення або зменшення можливості його здійснення і, отже, заподіяння шкоди потерпілим або їх майну. Нині у концепції кримінального правосуддя країни існує декілька моделей, наприклад, модель реабілітації. Дотепер щодо дітей простежується чіткий курс на підтримку і впровадження цієї моделі, оскільки вважається, що діти залучаються до злочинної діяльності, насамперед, внаслідок негативного впливу дорослих злочинців, а також навколишнього криміногенного оточення, що підсилює їх дезадаптацію [2, с. 494–495]. Цього не побачиш на території України, як показує практика, – в 11 виховних колоніях утримується близько 3 тисяч неповнолітніх. Понад 50 % – засуджені за грабежі й крадіжки, 25 % – за розбій, 10 % – за нанесення тяжких тілесних ушкоджень чи вбивство. Майже кожний третій засуджений неповнолітній відбуває строк від 1 року до 3 років, половина – до 5 і приблизно 18 % – більше ніж 5 років позбавлення волі. На нашу думку, вартувало б законодавчому органу виконавчої влади України прислухатись до думки вчених-криміналістів М. Барбалі, Р. Стелла, М. Кавуалло, які вважають, що люди, котрі вчиняють злочини, багато в чому є жертвами соціальної несправедливості, бідності, їхні дії є відповіддю на обман суспільства. Основним підходом до осіб, які вчинили злочинне діяння, вважається лікування, а не покарання правопорушника, тому робляться спроби максимального вилучення цих осіб з юрисдикції кримінальної юстиції. Особливого значення набувають консультування і психологічне лікування індивідуума в общині та участь у різних реабілітаційних програмах. Сучасна профілактика протидії злочинності молоді в Італії характеризується наявністю багатьох різноманітних спеціальних програм. Серед них важливе місце відводиться заходам профілактики злочинів молоді, зокрема заходам ранньої профілактики антисоціальної поведінки. Італійські кримінологи вважають дитячий і юнацький періоди розвитку особи надзвичайно важливими з погляду профілактики злочинів неповнолітніх. Багато в чому це визначає ефективність всієї профілактичної діяльності, спрямованої на зниження рівня злочинності [2, с. 494–495]. Особливу увагу необхідно приділяти

групам, до складу яких входять особи, не взяті під варту в період попереднього розслідування. Це зв'язано з тим, що кожний сьомий з таких неповнолітніх, скоївши повторний злочин, втягнув в нього іншого неповнолітнього, а 8 % – двох осіб, що раніше не залучалися до кримінальної відповідальності [3, с. 181]. Щодо позиції вітчизняних науковців, то, на думку Л. В. Кропліс, з метою профілактики злочинної поведінки неповнолітніх, по-перше, необхідно створити умови для нормального і повноцінного розвитку сім'ї, в якій виховується неповнолітній; по-друге, потрібно реформувати систему освіти в такому напрямку, який би давав кожному неповнолітньому можливість самореалізуватись в будь-якій сфері, в якій він має здібності. По-третє, школа повинна виконувати не лише освітню, а й виховну функцію. Звісно, це – невеликий комплекс профілактичних заходів, але найнеобхідніший на початковому етапі профілактичної діяльності [4, с. 51]. На нашу думку, проблем було б менше і вони вирішувались би ефективніше, якби в Україні існував орган, відповідальний лише за захист дітей, на кшталт омбудсмена (уповноваженого) з прав дитини – саме така державна інституція успішно функціонує в багатьох країнах світу, зокрема в США, Канаді, багатьох європейських країнах, де кожна дитина знає координати місцевого уповноваженого. З'явившись вперше в 1981 р. в Норвегії, уповноважені із прав дитини сьогодні мають своїх представників навіть у найвіддаленіших куточках країн, що цінують життя без насильства молодого покоління. У нашій країні функціонує Управління кримінальної міліції у справах дітей, яке підпорядковане Міністерству внутрішніх справ, а на місцях – місцеві служби у справах дітей, на які Закон України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" покладає захист прав дітей. Проте ці органи об'єктивно не здатні впоратись із покладеним на них завданням не лише через переважно "кримінальну" спрямованість своєї діяльності – адже займаються вони передусім тими неповнолітніми, які переступили межу закону, – а й через дефіцит кадрів: на одного працівника припадає п'ять-шість тисяч неповнолітніх [6, с. 61].

Як показує практика, в мотивації злочинного поводження неповнолітніх все важливішу роль відіграють соціально зумовлені мотиви, породжені бідністю, убогістю, безпритульністю, що змушують неповнолітніх шукати будь-які джерела засобів існування. Як показують прокурорська і слідча практика, в сім'ях із низьким прожитковим рівнем причиною здійснення розкрадань є недоїдання, і ця причина спостерігається у кожній кримінальній справі. У зв'язку з цим важливим у профілактичній діяльності повинно стати забезпечення ефективної роботи таких соціальних установ для неповнолітніх, як притулки, центри медико-соціальної реабілітації, забезпечення неповнолітніх харчуванням, одягом, взуттям, засобами особистої гігієни. Дітей, що звернулись до притулків, до центрів забезпечення гарячою їжею й інших соціальних закладів, організацій, необхідно обов'язково ставити на облік, про що негайно повідомляти в кримінальну міліцію у справах дітей (далі – КМСД). Крім того, за допомогою благодійних фондів, пунктів, центрів КМСД повинна постійно виявляти дітей, що жебракують, забезпечувати скерування їх до соціальних закладів для неповнолітніх. З метою виявлення бездоглядних дітей необхідно проводити разом з представниками служб у справах дітей місцевої адміністрації рейди, про результати яких інформувати через засоби масової інформації громадськість. Крім того, до роботи для виявлення дитячої бездоглядності КМСД все активніше залучає членів громадських формувань з охорони громадського порядку. Разом із педагогічними колективами шкіл, училищ, технікумів КМСД вживає заходів для поліпшення стану виховної роботи у навчальних закладах і за місцем мешкання дітей. Одним з успішних напрямів ранньої профілактики дитячої бездоглядності є ведення внутрішньошкільного обліку дітей, які не відвідують школу, схильних до жебрацтва, вживання алкоголю, наркотиків. У цій роботі важливе місце відводиться педагогам, їхній професійній майстерності у справі поліпшення стану виховної роботи в навчальних закладах і за місцем мешкання з указаною категорією підлітків. З метою забезпечення доступу дітей до національних, духовних та історичних цінностей, сприяння соціальному, духовному благополуччю, а також з метою всебічного розвитку дітей необхідно зміцнити і розширити мережу дитячих закладів культури, спортивних і художніх секцій позашкільних виховних, а також клубних закладів

[7, с. 384–387]. З дитячих років у людини формуються внутрішні переконання, які закладають не лише батьки, але й школа, в якій дитина перебуває 12 років, а це зовсім не маленький період в житті людини [8, с. 86].

Найважливіший метод виправлення деформацій соціалізації учня – правове виховання. Формування правових знань набуває в цьому випадку першорядного значення, тому що тут недостатньо однієї моральної вихованості. Правильний тип поведінки може формуватись тільки на ширшій основі, яка охоплює і правове виховання. Суть правового виховання школяра саме у перспективності: необхідно навчити кожну молоду людину не тільки виконувати вимоги закону, а й проявляти активність у здійсненні законності та встановленого правопорядку. Добре відомо, що молодші школярі суворіше, ніж дорослі, дотримуються правил гри і дитячого кодексу поведінки (не бреши, не будь жадібним, не будь боягузом). Треба мати на увазі, що, по-перше, заходи правового виховання самі по собі недостатні для профілактики (недопущення) девіантної поведінки. По-друге, правовиховна робота має бути спрямована на вироблення навичок правового захисту, інформованість дитини про її права та обов'язки. По-третє, вироблення у школярів соціально-правових настанов, які забезпечують усвідомлення ними як проспективної, так і можливої ретроспективної відповідальності за свою поведінку. На нашу думку, однією із форм реагування на види девіантної поведінки школярів є відновне правосуддя у вигляді шкільної медіації/медіації однолітків. Суть шкільної медіації полягає у примиренні між школярем, якому завдана шкода (потерпілим), і школярем, який її заподіяв (правопорушником), за посередництва компетентної особи – медіатора, роль якого може виконувати шкільний психолог або класний керівник. У варіанті медіації однолітків таку роль відіграє інший, особисто не зацікавлений у конфлікті школяр. Застосування примирних процедур дозволяє вирішувати конфлікти за рахунок активного залучення сторін конфлікту, забезпечує швидке відшкодування моральних та матеріальних збитків, завданих конфліктною ситуацією, приводить до зцілення жертви і сприятиме відновленню порушених прав, завдяки чому і жертва, і правопорушник досягнуть передусім спільного вирішення конфлікту та порозуміння. Тобто "відновний результат" означає згоду, досягнуту в результаті бесіди між правопорушником і жертвою (сторонами) за участі третьої незалежної сторони. Сторони повинні добровільно дійти згоди. Інститут шкільної медіації має вагоме значення не лише для жертви, а і для правопорушника, оскільки це дасть йому змогу розібратись у негативних діях, які він вчинив, відчути провину і сором за скоєні діяння. Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що школа – це друга сфера розвитку дитини, поряд з батьківським вихованням [50, с. 87–88]. На нашу думку, це один із найефективніших методів, оскільки діти в початкових класах орієнтуються на дорослих – вчителів, батьків, тому важливо саме в цьому ранньому віці не упустити момент прояву девіантної поведінки.

Підтримуємо думку І. М. Чепендюк, який вважає, що процес соціальної реабілітації успішно здійснюватиметься в тому випадку, якщо у неповнолітнього вдасться викликати потребу в самовдосконаленні та самовихованні. Але за умови, що об'єкт цього процесу стане активним суб'єктом корекційної роботи, оскільки соціальна корекція девіантної поведінки передбачає передусім виявлення неблагополуччя в системі відносин дитини як із ровесниками, так і з дорослими, а також оздоровлення соціальної ситуації [11, с. 219–220].

Висновки. Отож, профілактика девіантної поведінки неповнолітнього – непросте явище, потребує правильно підготовлених працівників у тій чи іншій сфері. Щодо України, то на її території законодавчо закріплено здійснення профілактики злочинності серед неповнолітніх та інших видів девіантної поведінки, зокрема розпорядженням КМУ від 31 травня 2012 року №329-р "Про затвердження плану заходів з виконання у 2012 році Загальнодержавної програми "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року", Положенням про психологічну службу системи освіти України, затвердженим наказом МОН та іншими нормативними актами. Проте навіть така законодавча база, на нашу думку, якщо проаналізувати реалії сьогодення, не дає бажаного результату, тому, можливо, влада України і

затвердила Постанову Кабінету Міністрів України від 13 червня 2012 року “Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності Міністерства внутрішніх справ”, внісши в цей перелік Постанову Кабінету Міністрів України від 8 липня 1995 р. № 502 “Про створення кримінальної міліції у справах дітей”, якою керувались у своїй повсякденній роботі працівники кримінальної міліції у справах дітей. Сподіваємось, що, розробляючи нові нормативні акти, влада врахує досвід попередніх поколінь, котрі жили та працювали на території України і за її межами, перейме напрацювання Італії, для прикладу, формуючи своє бачення змісту майбутніх актів, якими регламентуватиметься розкриття злочинів та запобігання їм, здійснення профілактичних заходів щодо девіантної поведінки. Вважаємо, що на території України варто ввести окремий орган, прерогативою якого була би профілактика девіантної поведінки дітей, який би тісно співпрацював зі всіма органами виконавчої влади, чим забезпечив би максимальне зменшення проявів девіантної поведінки серед дітей, виявлення та виправлення такої поведінки у ранньому віці.

1. Кузюк Д. Ю. Соціально-педагогічні аспекти профілактики правопорушень серед неповнолітніх // Правова свідомість молоді в умовах розбудови правової демократичної держави: мат. 4-ї всеукраїнсько-курсантсько-студентської конференції 22 квітня 2010 року м. Івано-Франківськ. – С. 197–201. 2. Денисов С. Ф., Жукова Т. С. Італійська модель запобігання злочинності молоді // Держава і право. – 2007. – № 35. – С. 492–500. 3. Бойченко О. В., Халілєв Р. А. Деякі аспекти вирішення проблем злочинності неповнолітніх // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2006.– № 4. – С. 177–182. 4. Кропліс Л. В. Проблеми визначення девіантної поведінки неповнолітніх // Південноукраїнський правничий часопис, №3, 2007. – С. 49–51. 5. Снегірьов Є. В. Шкардун. Проблема торгівлі неповнолітніми з метою залучення до проституції // Науковий вісник ЛЮІ МВс України № дод 1(1), 2004. – С. 194–200. 6. Підлісний Є. Жертви сімейних воєн // Український юрист. – 2004. – № 12. – С. 58–61. 7. Голод С. В. Взаємодія кримінальної міліції у справах неповнолітніх із громадськістю // Проблеми взаємопорозуміння ОВС з населенням. – 2002. – С. 382–388. 8. Босько О. М. Девіантна поведінка учнів: проблема юридичної кваліфікації // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини і дитини. – 2006. – № 10. – С. 86–88. 9. Францій Л. В., Стеблинська О. С. Органи внутрішніх справ як суб’єкти запобігання наркотизму неповнолітніх // Правова свідомість молоді у умовах розбудови правової демократичної держави: мат. 4-ї всеукраїнсько-курсантсько-студентської конференції, 22 квітня 2010 р., м. Івано–Франківськ. – С. 157–160. 10. Кузюк Д. Ю. Соціально-педагогічні аспекти профілактики девіантної поведінки серед неповнолітніх // Правова свідомість молоді в умовах розбудови правової демократичної держави: мат. 4-ї всеукраїнсько-курсантсько-студентської конференції 22 квітня 2010 р., м. Івано-Франківськ. – С. 197–201. 11. Чепендюк І. М. Система соціальної роботи з молоддю девіантно-кримінальної поведінки, що склалась в Україні // Правова свідомість молоді в умовах розбудови правової демократичної держави: мат. 4-ї всеукраїнсько-курсантсько-студентської конференції 22 квітня 2010 р., м. Івано-Франківськ. – С. 216–221.